

Dr hab. Radosław Bania, prof. UŁ
Katedra Historii i Teorii Stosunków Międzynarodowych
Wydział Studiów Międzynarodowych
i Politologicznych
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej Mirzy Khana Sabawoona, pt. *Zaangażowanie Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej w Afganistanie po 2001 roku: Stabilizacja – Demokratyzacja – Odbudowa, Poznań 2022 (ss. 487)*, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Łukasza Donaja, prof. UAM (promotorka pomocnicza – dr Klaudia Gołębiowska)

1. Uzasadnienie podjętej problematyki badawczej

Afganistan na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat rzadko doświadczał możliwości pokojowego rozwoju. Dotyczy to także okresu po interwencji amerykańskiej z 2001 roku przeciwko rządowi talibów. Proces budowy nowego, demokratycznego państwa afgańskiego zakończył się klęską. W sierpniu 2021 roku talibowie błyskawicznie zajęli terytorium państwa, w praktyce bez żadnego znaczącego oporu ze strony rządowych sił zbrojnych. Doszło do szybkiej ewakuacji amerykańskich żołnierzy, struktury budowanego od dwudziestu lat państwa rozpadły się, a jego władze opuściły afgańskie terytorium. Sceny, które rozgrywały się w Kabulu przypominały wielu komentatorom polityczny ewakuację Sajgonu w 1975 roku. Tym samym wysiłki społeczności międzynarodowej oraz samych Afgańczyków na rzecz zbudowania stabilnego systemu politycznego, opartego na instytucjonalnych rozwiązaniach reżimów demokratycznych zakończyły się niepowodzeniem. Również z perspektywy głównego autora zewnętrznego, jakim są Stany Zjednoczone, można mówić o kolejnej spektakularnej klęsce projektu budowania państwa demokratycznego.

Biorąc pod uwagę powyższe, należy podkreślić, że Autor dokonał właściwego wyboru problematyki badawczej. Uzasadniają to zarówno względy praktyczne (istotne wydarzenie w systemie relacji międzynarodowych), jak i metodologiczne. Doktorant wykazał się zatem umiejętnością diagnozowania ważnych, z punktu widzenia analizy naukowej, zagadnień z zakresu problematyki polityki, bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Podsumowując, wybór problematyki badawczej należy uznać za poprawny i należycie uzasadniony.

2. Analiza struktury i zawartości pracy

Rozprawa doktorska jest obszernym, liczącym 480 stron sformalizowanego wydruku komputerowego, opracowaniem badawczym. Struktura rozprawy jest przemyślana i dostosowana do przyjętych w niej założeń badawczych. W strukturze pracy wydzielono kolejno następujące części: Wstęp, pięć rozdziałów merytorycznych, Zakończenie,

wewnętrznego, w szczególności w wymiarze militarnym, po upadku rządu talibów. Autor pokazuje w jaki sposób przebiegał proces budowania nowych struktur bezpieczeństwa w Afganistanie – sił zbrojnych oraz policji. W kolejnych podrozdziałach przedstawiono najważniejsze operacje antyterrorystyczne oraz działania zbrojne skierowane przeciwko rebeliantom. W rozdziale tym zostało zarysowane również udział sił zbrojnych USA, Wielkiej Brytanii i Niemiec w operacjach militarnych na terenie Afganistanu. Szkoda, że Doktorant nie zasygnalizował udziału innych państw w tym Polski. W rozdziale tym podana została błędna etymologia pojęcia terroryzm. Wywodzi się ona od greckiego „treo” i łacińskiego „terrere”, a nie jak podaje Doktorant - „teres”. Poza tym należało chociaż w przypisie zaznaczyć, że zjawisko „terroryzmu” jest rozmaicie definiowane, a przytoczona w tekście pracy definicja jest tylko jedną z wielu, choć zawiera w sobie istotną charakterystykę zjawiska, do którego się odnosi.

Rozdział trzeci (*Zaangażowanie polityczne na rzecz demokratyzacji*) ukazuje proces budowania nowych struktur państwowych w Afganistanie po 2001 roku. Autor przedstawia proces tworzenia nowego porządku ustrojowego. Jest to realizowane poprzez analizę procesu uchwalania i obowiązywania nowej konstytucji. Jest to bardzo interesujący rozdział ponieważ Doktorant dokonał analizy poprzednich konstytucji obowiązujących w państwie. Zatem otrzymujemy w ten sposób ciekawy wykład o afgańskim konstytucjonalizmie, zarówno w wymiarze współczesnym, jak i historycznym. Za bardzo interesujący i dobry pod względem merytorycznym należy uznać podrozdział dotyczący realizacji praw człowieka w Afganistanie, a w szczególności praw kobiet.

Rozdział czwarty (*Zaangażowanie ekonomiczne oraz wsparcie edukacji, nauki jako czynniki warunkujące demokratyzację i odbudowę*) ukazuje podjęte w omawianym okresie działania w obszarze systemu gospodarczego i społecznego. Odnajdujemy w nim niekiedy bardzo drobiazgową analizę udziału społeczności międzynarodowej w procesie budowy funkcjonalnego systemu gospodarczego i społecznego, jako warunkujących stworzenie systemu demokratycznego. Niezwykle istotna w tym rozdziale jest analiza pokazująca dlaczego, zdaniem Autora, pomimo wielu inicjatyw, rozmiaru finansowego przekazanej pomocy, działania te nie przyniosły ostatecznie spodziewanego efektu.

Rozdział piąty (*Upadek 20-letniej demokracji. Afganistan w rękach talibów*) odnosi się do upadku budowanej po interwencji amerykańskiej kruchej demokracji afgańskiej i ponownego przejęcia władzy w państwie przez talibów. Zostały w nim przeanalizowane działania zarówno o charakterze politycznym, jak i militarnym, które składały się na zakończenie amerykańskiej obecności wojskowej w Afganistanie. Doktorant również ukazał proces przejmowania kontroli nad terytorium afgańskim przez talibów, zwracając między innymi uwagę na słabość przywództwa politycznego, które nie sprostało sytuacji, jaka wytworzyła się w związku z ograniczeniem militarnej aktywności USA i nie zdołało zapobiec nadciągającej

Bibliografię, Spis tabel, grafik i fotografii, Spis map oraz Wykaz skrótów występujących w tekście.

Rozprawę doktorską otwiera Wstęp. Został on przygotowany zgodnie z zasadami konstrukcji tej części pracy. Odnajdujemy w nim uzasadnienie problematyki badawczej, wskazanie tych czynników, które decydują o wadze danej problematyki w wymiarze nie tylko praktycznym, ale i naukowym. Autor dokonał zdefiniowania istoty problemu badawczego, wskazał odpowiednie hipotezy oraz obudował je pytaniami badawczymi. We wstępie zostały także omówione wykorzystane metody badawcze. Autor wskazał również cezury chronologiczne pracy, które wyznacza dwadzieścia lat pomiędzy upadkiem rządu talibów w 2001 roku, w wyniku interwencji amerykańskiej, a ponownym przejściem przez nich władzy 2021. Tak określone ramy chronologiczne są właściwe z uwagi na zdefiniowany problem badawczy. We Wstępie Autor przedstawił kryteria, które zostały przyjęte, aby wyodrębnić poszczególne obszary analityczne uzewnętrznione w postaci poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Dokonał omówienia wykorzystanego materiału źródłowego, a także literatury przedmiotu. Przy czym właściwie ograniczył się tylko do wskazania najważniejszych publikacji, przedstawiając bardzo skrótowy opis ich treści, wskazując zagadnienia analityczne, które stanowiły podstawę ich wykorzystania. Nie odnajduję tu jednak krytycznej analizy przytoczonych publikacji pod względem zawartych w niej opinii na temat badanej problematyki oraz przydatności dla prowadzonych badań.

Rozdział pierwszy (*Afganistan jako państwo pokonfliktowe – wprowadzenie do polityki*) ma charakter wprowadzający. Przybliży on czytającemu problematykę afgańską poprzez określenie jego położenia geograficznego, wielkości populacji, zróżnicowania etnicznego i religijnego, czy przedstawienia rozwoju historycznego z położeniem głównego nacisku na okres po ewakuacji wojsk radzieckich oraz przejściu władzy w państwie przez talibów. Bez wątplenia zrozumienie tych uwarunkowań jest istotne z punktu widzenia problematyki badawczej i przynosi właściwy kontekst poznawczy. Szkoda, że Autor nie zdecydował się na przeprowadzenie bardziej rozbudowanej analizy historycznej dotyczącej współczesnych dziejów Afganistanu, chociażby od czasu uzyskania suwerenności w 1919 roku do momentu upadku rządów talibów. Istotne wątpliwości budzi wykorzystane w tytule tegoż rozdziału pojęcie „państwa pokonfliktowego”. Po pierwsze, koncepcja ta nie została przeanalizowana w wymiarze teoretycznym. Po drugie, postrzeganie Afganistanu jako państwa pokonfliktowego po 2001 roku jest merytorycznie nieuzasadnione, skoro w całym omawianym okresie na terenie Afganistanu talibowie, jak i członkowie koalicji międzynarodowej, prowadzili operacje zbrojne. Zatem, właściwe byłoby posługiwanie się terminem „państwo w środowisku konfliktowym”.

Rozdział drugi (*Zaangażowanie wojskowe – bezpieczeństwo jako warunek stabilizacji, demokratyzacji i odbudowy*) odnosi się do kwestii zapewnienia bezpieczeństwa

katastrofie. W szczególności uznaję za istotne próbę przedstawienia w tym rozdziale oceny charakteru kolejnej zmiany politycznej w Afganistanie, jej konsekwencji wewnętrznych, a także tych o charakterze międzynarodowym.

Należy podkreślić, że każdy z rozdziałów kończy się podsumowaniem zawierającym wnioski odnoszące się do problematyki w nim analizowanej. Nie jest to błędem, natomiast odnoszę wrażenie, że niektóre z tych wniosków zostały sformułowane jeszcze przed ponownym objęciem rządów przez talibów (np. s. 228-229). Autor wskazuje przy tym na bądź niedoskonałość tworzonych rozwiązań instytucjonalnych i działań implementacyjnych sugeruje, że w odpowiednich okolicznościach założone cele mogą zostać zrealizowane. W kontekście przejścia władzy przez talibów, nadzieje w ten sposób wyrażone są nierealne i mają już wymiar historyczny. Należałoby zatem dokładniej przemyśleć tok narracji, tak aby tekst dysertacji stanowił rzeczywiście spójną całość.

3. Metodologia

Jak zostało wcześniej wskazane, Doktorant nakreślił we Wstępie przyjęte przez siebie założenia badawcze oraz dokonał opisu przyjętych metod badawczych. Problem badawczy został dobrze zdefiniowany. Doktorant zadeklarował, że głównym obszarem jego zainteresowania jest zaangażowanie USA i Unii Europejskiej w proces budowy nowych struktur państwowych, społecznych i gospodarczych Afganistanu po upadku rządu talibów w 2001 roku. Jednocześnie wskazał, że będzie dążył do opisanego samego procesu przemian wewnętrznych, co jednak znacznie wykracza poza tematykę określoną tytułem pracy. Doktorant sformułował szereg pytań badawczych, jednakże wątpliwe jest ich umiejscowienie przed hipotezą badawczą, ponieważ powinny być one obudowaniem analitycznym dla hipotezy i pokazywać ku czemu będzie zmierzał proces eksplanacyjny. Należy przy tym podkreślić, że żadne z postawionych pytań nie odnosi się do oceny i wyjaśnienia braku skuteczności USA i UE w budowie i stabilizowaniu państwowości afgańskiej po 2001 roku. Samo formułowanie przez Doktoranta hipotezy także obarczone jest wątpliwościami. Po pierwsze stawia on tezę (sic!) a nie hipotezę. Zatem już na początku pracy jej Autor wskazuje na ostateczny wynik procesu eksplanacyjnego. Teza powinna pojawić się po, a nie przed weryfikacją zdefiniowanej hipotezy. Po drugie, przyjęta teza/hipoteza jest trywialna. Nie potrzeba przeprowadzenia szeroko zakrojonych badań, aby ustalić, iż USA i UE wspierały „nowy” Afganistan po 2001 roku. Zatem, hipoteza główna powinna być bardziej przemyślana i zawierać w sobie wyodrębnione *eksplanandum* i *eksplanans*. Autor formułuje także hipotezy pomocnicze. Ten zabieg należy ocenić pozytywnie, jako próbę doprecyzowania głównego założenia pracy poddanego weryfikacji. Jednakże analiza tych hipotez również powoduje pewne uwagi krytyczne, co w szczególności dotyczy ostatniej z nich. O ile mogą uznać

związek logiczny pomiędzy brakiem zaufania Afgańczyków wobec USA i UE, co stanowiło, zdaniem Doktorana, czynnik ograniczający szybki rozwój państwa (s. 8), to nie rozumiem jaka relacja zachodzi pomiędzy tym zjawiskiem a zwiększeniem stabilności regionu. Przy czym w istocie nie wiemy o jaki region chodzi, a analiza sytuacji w Afganistanie i wokół niego raczej przeczy przekonaniu o stabilizacji.

Doktorant zadeklarował wykorzystanie w rozwiązaniu problemu badawczego szeregu metod badawczych wykorzystywanych w naukach o polityce i administracji. Zaliczył do nich m.in: metodę systemową, metodę komparatystyczną, ewolucyjną i genetyczną, czy behawioralną. Nie jest to tylko sam katalog metod badawczych. Doktorant opisał do analizy jakich elementów badanej przez siebie problematyki badawczej wykorzystał poszczególne metody. Należy pozytywnie ocenić dobór metod badawczych, bowiem analiza poszczególnych rozdziałów pracy wskazuje nie tylko na samo wykorzystanie owych metod, ale również ich adekwatność do badanej problematyki. W tym względzie istotne uwagi krytyczne dotyczą metody systemowej, ponieważ Doktorant definiuje ją bardzo ogólnikowo, a w szczególności nie określa sposobu rozumienia samego pojęcie systemu. Jest to niezbędne do właściwego pod względem metodologicznym zastosowania wskazanej metody badawczej.

Natomiast tym czego w istocie brakuje w pracy, to odrębny rozdział o charakterze metodologicznym. Co prawda Autor w wielu rozdziałach odnosi się do kwestii teoretycznych i wskazuje na to w jaki sposób dane zjawiska i procesy są definiowane w literaturze przedmiotu, to istnienie takiego rozdziału porządkowałoby kwestie metodologiczne i teoretyczne oraz pozwoliłoby na stworzenie adekwatnej siatki pojęciowej. Tutaj należy zauważyć, że często Doktorant posługuje się terminem „kraj”, podczas gdy w obrębie nauk o polityce właściwą kategorią analityczną jest „państwo”.

Kolejną kwestią, którą warto podkreślić, jest sposób wykorzystywania materiału źródłowego. Doktorant w tekście pracy bardzo często przytacza spore fragmenty dokumentów *in extenso*. W efekcie brakuje realnej analizy treści dokumentów oraz ma miejsce niepotrzebne powiększenie objętości dysertacji. Doktorant powinien w toku narracji interpretować materiał źródłowy, a jeżeli uznaje, że względy merytoryczne powodują konieczność zacytowania dużych fragmentów, to w takim przypadku mógł rozważyć dołączenie ich w formie aneksu.

4. Ocena doboru źródeł i wykorzystania literatury przedmiotu

Rozprawa została napisana w oparciu o solidny materiał badawczy, na który składają się zarówno materiały źródłowe, jak i publikacje pozaźródłowe – monografie, artykuły w pracach zbiorowych, artykuły w czasopismach naukowych oraz publikacje internetowe. Podstawa źródłowa pracy nie jest może rozbudowana, jednak należy ją uznać za wystarczającą. Doktorant wykorzystał szereg dokumentów o charakterze oficjalnym, na która składają się

dokumenty programowe NATO, rezolucje organów ONZ, dokumenty konferencji międzynarodowych, a także dokumenty instytucji rządowych Afganistanu. Autor wymienia w Bibliografii blisko dwieście pozycji, które zostały wykorzystane w analizie. W istocie przeważają publikacje o charakterze internetowym. Ze względu na charakter problematyki badawczej nie jest to błędem. Należy podkreślić, że dobór publikacji internetowych był staranny. Doktorant dokonał krytycznego przeglądu ich treści, wykorzystując te które gwarantowały pewne i sprawdzone informacje. Na podkreślenie zasługuje to, że Autor wykorzystał liczne publikacje obcojęzyczne, w tym w języku paszto. Zasób literatury przedmiotu – monografii i artykułów, jest także wystarczający. Tym niemniej upominałbym się o dwie publikacje autorstwa Francisa Fukuyamy – *Budowanie państwa. Władza i ład międzynarodowy w XX wieku* (Poznań 2005), *Ameryka na rozdrożu. Demokracja, władza i dziedzictwo neokonserwatyizmu* (Poznań 2006) oraz M. Zubka, *Budowanie państwa w środowisku konfliktowym na przykładzie Afganistanu. Efektywność działań społeczności międzynarodowej* (Kraków 2021). Biorąc pod uwagę problematykę pracy stanowiłyby one dobre uzupełnienie rozważań o charakterze teoretycznym i merytorycznym oraz podstawę do prowadzenia polemiki o charakterze naukowym.

5. Ocena formalna pracy

Praca pod względem formalnym jest zasadniczo przygotowana poprawnie. Konstrukcja pracy jest przemyślana, dostosowana do przyjętych założeń badawczych. Praca została wyposażona w niezbędny aparat naukowy. Składają się na niego przypisy, mapy, wykresy, grafiki i tabele. W pracy wykorzystano także materiał ikonograficzny w postaci fotografii. Są one dobrze opisane pod względem formalnym i wskazane jest źródło ich pochodzenia. Szkoda tylko, że tabele nie zostały ujednolicone pod względem edytorskim. Natomiast często wykresy są błędnie opisywane jako grafiki (np. s. 225). Doktorant zamieścił w pracy także wykaz używanych skrótów nazw własnych instytucji, organizacji i dokumentów, bez wątplenia ułatwia to odbiór przekazywanych treści. W konstrukcji przypisów i zapisu bibliograficznego zdarzają się pewne błędy. Na przykład, Doktorant w opisie bibliograficznym w tekście przypisu jednocześnie podaje tytuł publikacji oraz formułę op. cit. To nie powinno mieć miejsca, bowiem należy konsekwentnie stosować albo jedną, albo drugą konstrukcję. Doktorant zastosował w całej pracy ciągłą numerację przypisów. Natomiast zgodnie z zasadami edycji tekstu naukowego, numeracja ciągła powinna ograniczać się do poszczególnych rozdziałów. Praca została zaopatrzona w Bibliografię, która ma charakter załącznikowy. Jest ona poprawnie skontrolowana. Doktorant umieścił w niej wszystkie uwzględnione w przypisach publikacje oraz dokonał ich podziału na kategorie, stosując odpowiednie kryteria formalne. Dysertacja jest poprawna pod względem językowym, choć

gdzieniegdzie zdarzają się błędy składniowe, interpunkcyjne, i literowe. Pomimo wskazanych powyżej niedoskonałości uznaję, że Doktorant wykazał się umiejętnością edytowania tekstu naukowego w stopniu akceptowalnym.

6. Wnioski końcowe

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska jest autorskim i samodzielnym opracowaniem ważkiej pod względem poznawczym i praktycznym problematyki badawczej i mieści się w obszarze zainteresowania nauk o polityce i administracji. Praca posiada kilka mankamentów o charakterze metodologicznym wskazanych w recenzji. Tym niemniej, należy podkreślić, że stanowi ona niezwykle interesujące studium badawcze współczesnej polityki w Afganistanie oraz kwestii udziału aktorów zewnętrznych w procesie budowy państwowości po upadku dotychczasowych rządów w wyniku ataku sił zbrojnych opozycji wewnętrznej oraz sił zbrojnych USA. Autor wskazuje na te procesy i czynniki, które zdecydowały o niepowodzeniu projektu budowy państwa demokratycznego i ponownym dojściu talibów do władzy w sierpniu 2021 roku.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska autorstwa Mirzy Khana Saboona pt. *Zaangażowanie Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej w Afganistanie po 2001 roku: Stabilizacja – Demokratyzacja – Odbudowa, Poznań 2022* (ss. 487) spełnia wymogi ustawowe. Na tej podstawie wnoszę o dalsze jej procedowanie w ramach postępowania w sprawie o nadanie stopnia doktora w dziedzinie nauk społecznych, dyscyplina nauki o polityce i administracji.

Łódź, 2.10.2022 r.

dr hab. Radosław Bania, prof. UŁ

